

Copertă: *Ionuț Ardeleanu-Paici*

Tehnoredactor: *Rodica Boacă*

Secretar de redacție: *Paulina Lămășanu*

Constantin Ghioancă

Drepturile de copyright aparțin autorului

2021 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

POSTOMUL

*O critică
a subiectivității postumane*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GHIOANCĂ, CONSTANTIN

Postomul : o critică a subiectivității postumane /
Constantin Ghioancă. - București : Paideia, 2021

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-748-459-5

paideia

București, 2021

CONSTANTIN GHIOANCĂ este doctor în teologie și filosofie (Universitatea din București) și pastor la Biserica Creștină Baptistă „Adonai” din București. Este cadru didactic la Institutul Teologic Baptist din București și la Școala Biblică „La Grazia” din Italia.

A publicat mai multe cărți și articole, dintre care amintim: *Predicarea expozitivă: mai mult decât o simplă metodă*, Editura Făclia, Oradea, 2018; *Familia sub asediu: o perspectivă biblică asupra familiei după voia lui Dumnezeu*, Editura Făclia, Oradea, 2017; *Bisericile emergente vestice din perspectivă baptistă românească*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2010. Conferențiază în țară și străinătate pe diverse tematici privitoare la familie, predicare, relația biserică și societate, filosofie.

Este căsătorit cu Cristina și împreună au trei copii: Teofil, Elias și Emma.

Cuprins

Cuvântul autorului	9
Prefață	11
Abrevieri	17
<i>Status Quaestionis</i>	19
Capitolul 1. Postumanismul filosofic: delimitări conceptuale, geneză și caracteristici	33
I. Clarificări și delimitări conceptuale	34
I.1. Postumanismul critic.....	35
Postumanismul critic	35
Postumanismul cultural	41
Postumanismul filosofic.....	48
I.2. Postumanismul și alte mișcări coplanare	50
Transumanismul	51
Antiumanismul	56
Metaumanismul	59
Noile materialisme	60
Științele postumaniste	63
II. Surse genealogice ale postumanismului filosofic.....	64
II.1. Gândirea postmodernă.....	65
Deconstructivismul	66

Ontologia relațională	72
Conceptul de rizom	75
Disoluția noului	77
II.2. Dezvoltarea tehnologiei	78
II.3. Studiile diferenței	82
III. Caracteristici de bază ale postumanismului filosofic	86
III.1. Monismul materialist imanentist	86
III.2. Epistemologia perspectivă	89
III.3. Etica materializării	93
III.4. Post-antropocentrismul	98
III.5. O filosofie a medierii	100
Concluzii	102

Capitolul 2 . Subiectivitatea postumană:

aspecte filosofice istorice și identitare	107
I. Repere filosofice privitoare la natura umană	109
I.1. Omul și cosmosul	109
I.2. Maieutica socratică	111
I.3. Gândirea platonice	112
I.4. Aristotel și treptele sufletului	114
I.5. Omul exterior și cel lăuntric	115
I.6. Subzistența individuală	117
I.7. <i>Res cogitans</i> – <i>res extensa</i>	120
I.8. Natura umană, ca sensibilitate	123
I.9. Critica metafizicilor subiectivității	125
I.10. Fenomenologia spiritului	128
I.11. Supraomul	130
I.12. Intenționalitatea conștiinței	134
I.13. <i>Dasein</i>	135
I.14. Personalismul	137
II. Subiectivitatea postumană: de la <i>homo</i> <i>humanus</i> la <i>homo evanescens</i>	140
II.1. O subiectivitate materialistă și relațională	143
II.2. O subiectivitate natural-culturală a devenirilor	144

Devenirea-animale	146
Devenirea-pământ	149
Devenirea-mașină	151
II.3. O subiectivitate autoorganizatoare	155
II.4. Identitate și alteritate	157
II.5. Conștiința de sine	159
II.6. Moartea impersonală	160
III. Subiectivitatea postumană: continuități și discontinuități	162
III.1. Perpetuarea perspectivei materialiste	163
III.2. Proiectul disoluției umane sau <i>homo evanescens</i>	165
Concluzii	170

Capitolul 3. Subiectivitatea postumană:

aspecte critice	173
I. O critică ontologică	174
I.1. Conștiința nu este un epifenomen	175
I.2. Limitele realismului agențial	178
I.3. Unicitate și <i>suppositum</i>	180
I.4. Individ și persoană	183
I.5. Autoorganizare vs. teleologie	187
I.6. Imanența radicală	191
II. O critică metodologică și epistemologică	193
II.1. Metodologia reduționistă și fluidă	194
II.2. Cunoașterea postumană și accesul la adevăr	198
Logica terțului inclus	198
Universalitățile – fundament metafizic al cunoașterii realiste	202
II.3. Cunoașterea prin <i>conaturalitate</i>	205
II.4. Necesitatea unui subiect cunoscător	209
III. O critică etică	213
III.1. Simbioză globală în era <i>antropocenului</i>	213

III.2. Dileme bioetice	215
Tehno-dispersia.....	216
Tehno-umanizarea.....	223
Valoarea trupului uman.....	228
III.3. Sexualitatea și genul unei persoane.....	230
III.4. Conștiința morală	232
IV. O critică estetică	238
IV.1. Arta postumană: rizomatică și imperfecțiune.....	239
IV.2. Bipolaritatea frumuseții	243
IV.3. Arta și experiența spirituală	246
IV.4. Cunoașterea artistică.....	248
V. O critică filosofică politică	249
V.1. Distincții necesare: individ, persoană, societate.....	250
V.2. Persoană și libertate	253
V.3. Provocări biopolitice.....	258
Libertatea de conștiință.....	258
Inegalitățile sociale	260
Controlul social și societățile distopice.....	263
Concluzii.....	266
Concluzii generale.....	269
Anexe	281
<i>Anexa 1: Declarația transumanistă</i>	281
<i>Anexa 2: Principiile extropiei.....</i>	284
<i>Anexa 3: Conceptul de rizom – ilustrare grafică</i>	286
<i>Anexa 4: Arta postumană.....</i>	287
Indice tematic și de nume	289
Bibliografie.....	301

Status Quaestionis

1. Definirea, încadrarea și delimitarea temei

În cadrul acestei lucrări vom face o incursiune în cercetarea unui curent filosofic recent, cunoscut sub numele de „postumanism” și, în mod specific, vom studia și analiza critic *subiectivitatea postumană*.

Tendința curentelor de gândire contemporane este de a intra în dialog unele cu altele, astfel că cercetarea subiectivității postumane se situează într-un plan al interdisciplinarității. Sfera principală de reflecție este cea a *antropologiei filosofice*, dar vom avea multiple intersectări și cu *filosofia minții, metafizica, epistemologia, etica, estetica, teologia și filosofia științei*.

Pe parcursul lucrării, vom utiliza atât noțiunea de „postuman”, cât și pe cea de „postumanist”. Cele două adjective sunt legate între ele, însă indică accente diferite ale postumanismului filosofic. Termenul „postuman” se referă la perspectiva mai largă asupra postumanismului, cu diversele ramuri ale acestuia (filosofie, bioetică, estetică, robotică etc.). Pe de altă parte, atunci când folosim termenul „postumanist”, ne interesează un câmp de studiu mai

specific, și ne referim la schimbarea de paradigmă care s-a produs de la trecerea dinspre umanism – cu al său *Weltanschauung* antropocentric – spre postumanism.

Cu alte cuvinte, vom folosi noțiunea de „post-umanist”, în antiteză cu termenul „umanist”, iar pe cea de „postuman”, atunci când analizăm aspectele generale ale postumanismului. De exemplu, dacă vom spune „gândire postumană” ne referim la diversele *reflecții postumane asupra realității*, în general, iar dacă spunem „gândire postumanistă” avem în atenție *reflecția asupra omului*, în tranziția sa de la umanism la postumanism.

2. Importanța temei și motivația

Există mai multe aspecte care justifică importanța și necesitatea unui studiu al subiectivității postumane. Le vom prezenta pe rând:

(1) Postumanismul, în sine, este un curent filosofic nou și încă în formare, astfel că orice studiu academic în această zonă este binevenit și în măsură să clarifice diversele fațete ale acestei filosofii.

(2) Dacă postumanismul este un curent nou pe plan global, cu atât mai mult putem afirma că avem nevoie de studii postumaniste în spațiul românesc. În țara noastră, dezbaterile privitoare la postumanism sunt sporadice și într-o fază incipientă. Vom dezvolta mai mult chestiunea în următoarea secțiune a acestei introduceri.

(3) Cercetările în sfera postumanismului sunt deosebit de importante datorită caracterului lor instrumental vizavi de alte preocupări contemporane, cum ar fi cele din domeniul bioeticii și al filosofiei politice. Cu alte cuvinte, perspectiva materialistă asupra naturii umane, regăsită în postumanism, ridică întrebări care au relevanță în societatea contemporană tehnologizată. Evident,

postumanismul nu este prima filosofie din istorie, de orientare materialistă, dar coabitarea temporală a acestei filosofii cu dezvoltarea tehnologică a ultimilor ani, ne face să reflectăm la *relația dintre om și tehnologie*.

Quid est homo? În funcție de răspunsul pe care îl dăm la această întrebare, ne vom poziționa față de relația omului cu noile tehnologii. Într-o societate globalizată și ultra-tehnologizată, cum este cea a începutului de mileniu trei, este imperios necesar să reflectăm asupra omului și a naturii sale.

(4) Postumanismul filosofic nu urmărește, nici să dezvolte o anumită paradigmă filosofică, nici să o conteste pe alta. Mai degrabă, își propune să acceseze fiecare câmp al investigației filosofice (ontologie, epistemologie, etică, estetică, filosofie politică etc.) și să medieze marile idei ale filosofiei, din unghiuri de vedere fluide, materialiste, de tip „colaj”, imanentiste, rizomatice. Cel puțin această pretenție – dacă nu și alte aspecte – de a reconsidera întreaga realitate și speculația filosofică bimilenară face ca actuala lucrare să fie de interes în cercetarea filosofică din zilele noastre.¹

(5) Pe lângă cele menționate mai sus, acest studiu este motivat și de preocupările pastoral-pedagogice ale autorului, atât în calitatea sa de slujitor duhovnicesc într-o biserică evanghelică din București, cât și de cadru didactic la Institutul Teologic Baptist din Capitală. Ne dorim ca, prin această lucrare, să aducem o contribuție la cunoașterea, în spațiul academic românesc, și să se punem

¹ Este notabil că în spațiul academic românesc – de exemplu, la Facultatea de Filosofie din Universitatea București – au început să aibă loc tot mai multe conferințe, dezbateri și simpozioane care au ca temă de cercetare „postumanismul”, cf. <http://filosofie.unibuc.ro/2016/12/05/conferinta-nationala-antinatura-si-pos-tumanism/>, accesat pe 02.09.2019.

la dispoziția celor interesați o modestă unealtă de apărare a demnității umane și a valorii intrinseci a omului.

3. Stadiul actual al cercetării

Studiile academice postumane se află într-un stadiu incipient, mai cu seamă în Europa de Est. În urma cercetărilor efectuate în sfera academică românească, reiese că există câteva demersuri de cunoaștere și popularizare a filosofiei postumane. Este de menționat, aici, lucrarea doamnei Daniela Petroșel, cadru didactic la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava: *Era mașinii. Despre postumanism și imaginarul tehnologic în literatură*, Editura Tracus Arte, București 2014. De asemenea, poate cea mai importantă resursă privitoare la postumanism o constituie traducerea cărții *Postumanul*, a lui Rosi Braidotti (Editura Hecate, București, 2016). Autoarea este, probabil, cea mai cunoscută voce a mișcării postumane, la nivel mondial.

Mai mult, amintim și revista de studii independentă „Post/h/um”² care a publicat până în prezent 5 volume (între anii 2014-2019). Al șaselea volum este în curs de apariție. O altă resursă din spațiul românesc îl constituie și volumul *Postumanismul*³, coordonat de Alex Ciorogar.⁴ Cu câteva excepții (articolele coordonatorului și ale lui Carmen Borbély), volumul acesta cuprinde toate articolele care au fost publicate recent în dosarul revistei „Vatra” (nr. 3-4, 2017, pp. 82-132).

În sfera studiilor doctorale în filosofie, menționăm teza Luciei Alexandra Tofan, cu titlul *De la*

² Revista poate fi consultată online pe site-ul: <https://posthum.ro/>

³ Editura Tracus Arte, București, 2019.

⁴ Alex Ciorogar, *Postumanismul*, Editura Tracus Arte, București, 2019.

bioputere la biotehnologie, către un „viitor postuman”. Teza a fost susținută în anul 2013 în cadrul Universității „Alexandru-Ioan Cuza” din Iași. Cu excepția acestei teze, nu am identificat alte cercetări doctorale care să se ocupe de esența gândirii postumane.⁵

Mai degrabă, fenomenul postuman este cartografiat prin intermediul unor serii de conferințe care au avut loc în România sau se află în curs de organizare. Menționăm „Conferința Națională (*Anti*) Natură și (*Post*)Umanism, organizată de UNARTE București, în parteneriat cu Facultatea de Filosofie a Universității din București. Desfășurată sub egida proiectului *D PLATFORM – Instrument cultural și portal interdisciplinar dedicat arealului dunărean* (COD: PN-II-RU-TE-2014-4-2601), conferința a fost găzduită de Facultatea de Filosofie a Universității din București, în data de 7 decembrie 2016.”⁶

Este notabilă și „Conferința internațională CO-DFREURCOR (Collège Doctoral Francophone Régional en Sciences humaines)”, Ediția a VI-a, 6-17 noiembrie 2018, desfășurată la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,⁷ cu tema *Industria creative în Postumanism*.

⁵ Se remarcă, totuși, un interes pentru dezvoltarea cercetării în sfera postumanismului, subiectul fiind oferit ca opțiune de studiu de către mai mulți conducători de doctorat (Mihaela Pop (Ursa), Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; Florica Bodiștean, Universitatea de Vest Timișoara; Mircea Popa, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia etc.). Printre aceștia se află și Wilhelm Dancă, coordonatorul acestei teze de doctorat.

⁶ <https://unibuc.ro/conferinta-nationala-antinatura-si-postumanism-apel-la-contributii/>, accesat pe 29.05.2020.

⁷ http://www.uaic.ro/noutati_cercetare/conferinta-internationala-codfreurcor-college-doctoral-francophone-regional-en-sciences-humaines-editia-a-vi-a-industiile-creative-in-postumanism-16-17-noiembrie-2018/

Tot la Iași a fost prezentată și lucrarea „Migrating Otherness: Posthumanism and the Rise of Human-Animal Studies”, de către Lorelei Carmen, în cadrul conferinței „*Perspectives in Humanities and Social Sciences, Hinting at Interdisciplinarity*”⁸. Conferința s-a desfășurat între 19-20 mai 2016, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”.

În sfârșit, amintim și „inaugurarea Primei Ediții a Conferinței Naționale „Natura Umană, Cultură, Tehnologie (NUCT), cu tema *Postumanismul – noi abordări filosofice ale Antropocenului*, din data de 9-10 mai 2020, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. În orice caz, reținem că studiile privitoare la postumanism captează din ce în ce mai mult interesul mediului academic din România. Această lucrare este, așadar, o contribuție în plus, menită să acopere o arie de cercetare aflată la începutul dezvoltării sale.

4. Contribuții la cunoaștere

Considerăm că această lucrare aduce mai multe contribuții la cunoaștere, mai ales că cercetările în sfera filosofiei postumane sunt într-o fază incipientă, nu doar în România dar și la nivel global. Orice studiu mai amplu care să aprofundeze gândirea postumană, cu reperle și implicațiile ei teoretice și practice, este binevenit.

Cu toate acestea, putem menționa și câteva note originale, modeste, ale acestei cercetări doctorale. Aceste note provin din însuși demersul de a critica subiectivitatea postumană prin lentilele filosofice puse la dispoziție de Karol Wojtyła (Papa Ioan Paul al II-lea) și filosoful francez, Jacques Maritain.

⁸ <http://www.uaic.ro/event/perspectives-in-humanities-and-social-sciences-hinting-at-interdisciplinarity/>, accesat pe 29.05.2020.

Așadar, o contribuție specială la cunoaștere o constituie *valorificarea unor idei filosofice a celor doi autori, în relație cu filosofia postumană*. În mod special, sunt valorificate două idei:

(1) Ideea de *acțiune* la Karol Wojtyła vs. *realismul agențial* în gândirea postumană. Realismul agențial postuman nu poate explica modul unic *uman* de a acționa. Aici, felul în care Wojtyła explică acțiunea umană este deosebit de valoros și pune în lumină limitele ontologiei postumane (pentru detalii, vezi Capitolul 3, *critica ontologică*).

(2) Ideea de *cunoaștere prin conaturalitate*, la Jacques Maritain, vs. *cunoașterea rizomatică* în gândirea postumană. O eventuală „ontologie rizomatică” nu ar trebui să se limiteze la materie, ci să includă și dimensiunea spirituală a naturii umane. Punând în paralel rizomatica materialistă cu ideea tomistă de „cunoaștere prin conaturalitate” (idee valorificată recent de J. Maritain), ajungem la concluzia că există tipuri de cunoaștere supra-raționale (cunoașterea lui Dumnezeu, a valorilor morale, cunoașterea artistică) care indică spre spiritualitatea ființei umane (pentru detalii, vezi Capitolul 3, *critica epistemologică și estetică*).

Pe lângă ideile menționate mai sus, o altă contribuție la cunoaștere o constituie *inventarea și introducerea într-o lucrare academică a conceptului de „homo evanescens”, „omul care dispăre”*. Rolul acestei sintagme este acela de a ne conștientiza de riscurile la care ne expunem în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat. Este necesar să avem o perspectivă esențialistă cu privire la natura umană, pe măsură ce asistăm la o dezvoltare exponențială a tehnologiei. (Post)omul propus în filosofia postumană afectează natura umană și relațiile interumane în moduri nemai-întâlnite în istorie. Postumanismul poate duce la

dispariția multor *calități* pe care acum le numim „umane” – duce la un *homo evanescens*.

5. Structura lucrării

În ceea ce privește structura lucrării, precizăm că aceasta se desfășoară pe parcursul a trei capitole principale, ele incluzând mai multe subdiviziuni. Cele trei capitole urmează o linie de argumentare logică și progresivă, astfel:

În primul capitol, intitulat **Postumanismul filosofic: delimitări conceptuale, geneză și caracteristici** urmărim o prezentare teoretică generală a postumanismului care presupune, printre altele, mai multe clarificări conceptuale și identificarea izvoarelor filosofice din care s-a inspirat această mișcare.

Concret, vom descoperi că există mai multe nuanțe ale gândirii postumane, în sine (*postumanism critic, cultural și filosofic*), dar și mișcări filosofice și culturale înrudite cu postumanismul (*transumanism, antiumanism, metaumanism, noile materialisme și științele postumaniste*). În primul capitol, deci, explicăm toate aceste mișcări filosofice.

Mai mult, suntem interesați și de o înțelegere a surselor genealogice din care se inspiră postumanismul filosofic, motiv pentru care se fac incursiuni în gândirea postmodernă și se sintetizează concepte-cheie, precum cel al *deconstructivismului*, al *ontologiei relaționale*, *conceptul de rizom* și *de disoluție a noului*. De asemenea, identificarea surselor gândirii postumane urmează și traseul studiilor despre dezvoltarea tehnologiei și al studiilor diferenței.

În partea finală a primului capitol suntem în măsură să prezentăm caracteristicile de bază ale postumanismului filosofic (*monismul materialist*

immanentist, epistemologia perspectivistă, etica materializării, post-antropocentrismul și faptul că postumanismul se dorește a fi o filosofie a medierii). Pe scurt, primul capitol vizează o „așezare în context” a cercetării din această lucrare.

În al doilea capitol, intitulat **Subiectivitatea postumană: aspecte filosofice istorice și identitare**, se restrânge aria de investigare la nivelul subiectivității postumane. Astfel, capitolul debutează cu un survol istoric, din Antichitate și până în prezent, al principalelor repere filosofice referitoare la natura umană. Desigur, nu este nici pe departe un studiu exhaustiv al acestei tematici, fiindcă nu constituie scopul urmărit în lucrare.

Mai degrabă, facem o sumară schiță istorică a unei antropologii filosofice, pentru a reuși să identificăm elementele de continuitate și discontinuitate dintre postumanism și alte viziuni filosofice. Considerăm că un astfel de demers este necesar, fiindcă postumanismul este o „filosofie nomadă”, greu de reperat iar, în altă ordine de idei, dispunem de foarte puține studii de poziționare filosofică a postumanismului. Prima parte din Capitolul 2 este un pas în vederea umplerii acestui gol.

În partea secundă a capitolului, sintetizăm un profil al subiectivității postumane, așa cum poate fi el reconstituit pe baza surselor primare puse la dispoziție de teoreticienii postumani. Dezvoltăm, deci, noțiuni precum cele legate de faptul că subiectivitatea postumană este *materialistă și relațională*, conceptul că este o subiectivitate *natural-culturală* a devenirilor (aici prezentăm *devenirea-animale*, *devenirea-pământ* și *devenirea-mașină*) și subliniem că este o subiectivitate *autoorganizatoare*. Apoi, ne ocupăm și de alte elemente conexe, precum cele ale *identității și alterității*, *conștiința de sine* și *aspectul impersonal al morții*.